

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ (1992) БОЛОН МОНГОЛ УЛСЫН ИХ
ЦААЗЫН ТӨСЛҮҮДЭД (1991.VI.05, X.05, XI.07) ХЭЛЭЛЦҮҮЛГИЙН ЯВЦАД
ОРСОН ӨӨРЧЛӨЛТҮҮД**

Г.Билгээ, Д.Жигваагүнсэл

ТАЙЛБАР:

- 1-р төсөл - Монгол улсын их цааз⁹⁴ (Үндсэн хууль), Улсын Бага Хуралд өргөн барьсан хувь, 1991.04.19.
- 2-р төсөл - Монгол улсын Их цааз⁹⁵ (Үндсэн хууль), Ард түмнээр хэлэлцүүлсэн хувь, 1991.06.05.
- 3-р төсөл - Монгол улсын Үндсэн хууль⁹⁶ (Их цааз), Улсын Бага Хуралд өргөн барьсан хувь, 1991.10.05.
- 4-р төсөл - Монгол улсын Их цааз⁹⁷, Улсын Бага Хурлаас Ардын Их Хуралд өргөн барьсан хувь, 1991.11.07.
- Үндсэн хууль - Монгол Улсын Үндсэн хууль⁹⁸, Батлагдсан хувь, 1992.01.13.

ЖИЧ: Бүлэг тус бүрийг ангилахдаа Үндсэн хуулийн (1992) бүтцийг баримтлав.

1. ХАСАГДСАН ХЭСГҮҮД

I БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН БҮРЭН ЭРХТ БАЙДАЛ

- Монгол улсын хуульгүйгээр Монгол улсын төргөн хилийг өөрчлөх, гадаадын цэргийн хүчийг Монголын нутаг дэвсгэрт байрлуулах, дамжин өнгөрүүлэхээр улсын хил нэвтрүүлэхийг хориглоно. /3-р төслийн 4.3-аас/
- Монгол улс нээлттэй далай, сансрын уудмыг олон улсын Эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчим, Монгол улсын олон улсын гэрээний дагуу эзэмших, ашиглах явдлыг өөрийн бүрэн эрхэд хадгална. /3-р төслийн 4.4-өөс/
- Монгол Улсад сүм хийд, төрөөс, иргэний боловсрол шашнаас тусгаар байна. Шашны боловсролыг шашны сургалтаар олгоно. /4-р төслийн 9.1-ээс/
- Монгол улсын Төрийн дээд байгууллагууд байнга орших хотыг Улсын нийслэл гэж тооцож түүний онцгой байр суурийг хуулиар бататгана. /2-р төслийн 15.1-ээс/

II БҮЛЭГ. ХҮНИЙ ЭРХ, ЭРХ ЧӨЛӨӨ

- амьдрах эрхтэй. Монгол улсын Эрүүгийн хуульд заасан онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэний учир шүүхийн хүчин төгөлдөр тогтоолоор ялын дээд хэмжээ оногдуулснаас бусад тохиолдолд хүний амь насыг бусниулахыг хатуу хориглоно. Гэмт хэрэг үйлдэхийн өмнө **18 нас хүрээгүй байсан этгээд, түүнчлэн эмэгтэйчүүд, 60** аас дээш насны эрэгтэйчүүдэд цаазаар авах ял оногдуулж болохгүй; /3-р төслийн 17.1-ээс/
- иргэд сурч боловсрох мэдлэг мэргэшлээ дээшлүүлэх эрхтэй **бөгөөд бүх шатны сургуульд сурч боловсрох явдал иргэн бүрт нээлттэй.** /1-р төслийн 16.7-оос/

⁹⁴УИХ, УИХТГ-ын архив, данс №1-91, х167-190.

⁹⁵"Ардын эрх" сонин, 1991.06.05, №86 /158/.

⁹⁶УИХ, УИХТГ-ын архив, данс №1-92, х165-199.

⁹⁷УИХ, УИХТГ-ын архив, данс №1-92, х200-234.

⁹⁸"Ардын эрх" сонин, 1992.01.14, №9 /313/.

- иргэд сурч боловсрох мэдлэг мэргэшлээ дээшлүүлэх эрхтэй. Төрийн сургуульд бүх нийтийн суурь (ерөнхий) боловсролыг үнэ төлбөргүй олгоно. Иргэд их сургуулиас бусад хувийн сургууль байгуулж болно. Хувийн сургуулийн сургалт нь төрөөс тавих шаардлагад бүрэн нийцсэн байвал зохино. Бүх сургууль төрийн хяналтад байна; /2-р төслийн 19.7-оос/
- иргэд тус улсын нутаг дэвсгэр дээр оршин суух газраа чөлөөтэй сонгох, дотоод гадаадад зорчих, цагаачлах, эх орондоо буцаж ирэх эрхтэй; /2-р төслийн 19.17-оос/
- улс үндэстнийхээ эв нэгдлийг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах; /2-р төслийн 20.3-аас/
- нийгмийн баялгийг хайрлан хамгаалж арвижуулах; /2-р төслийн 20.6-аас/
- төрийн нууцыг чанд хамгаалах; /2-р төслийн 20.9-өөс/
- эцэг, эх нь үр хүүхдээ, үр хүүхэд нь эцэг эхээ асран хамгаалах; /2-р төслийн 20.10-аас/
- бусад үндэстэн, ард түмний бүрэн эрх, нэр төр, зан заншлыг хүндэтгэх. /2-р төслийн 20.11-ээс/
- Дайны болон онц байдал зарласан, Их цаазын журмыг урвуулан ашигласан үед Их цааз, бусад хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг гагцхүү хуулиар хязгаарлаж болно. Тийнхүү хязгаарласан хууль нь хувь хүн, нэгжгээд тохиолдлыг үл хамаарна. /4-р төслийн 19.2-оос/

III БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ТӨРИЙН БАЙГУУЛАЛ

- Монгол Улсад төрийн эрх мэдлийг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдэл болгон хуваарилж, хоорондын уялдаа, зохицлыг хуулиар баталгаажуулан хангана. /1-р төслийн 19-өөс/

НЭГ. Монгол Улсын Их Хурал

- Монгол Улсын Их Хурал бол төрийн засаг /эрх/-ийг барих төлөөлөгчдийн дээд байгууллага мөн. /3-р төслийн 20.1-ээс/
- Монгол улс бол Парламентын бүгд найрамдах улс мөн. /4-р төслийн 20-оос/
- Улсын Их Хурлын гишүүнийг сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, шууд сонгох эрхтэй оролцож саналаа нууцаар гаргаж, **6 жилийн** хугацаагаар сонгоно. Улсын Их Хурлын нийт гишүүний хоёрны нэгийг 3 жил тутам шинэчилэн сонгож эзлэнэ. /4-р төслийн 21.2-оос/
- Улсын Их цааз, хууль болон Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн биелэлтийг хянан шалгах; /2-р төслийн 27.1.6-аас/
- Ерөнхийлөгчийн санаачилснаар гадаад улстай дипломат харилцаа тогтоох, таслах; /1-р төслийн 25.10/ → Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр гадаад улстай дипломат харилцаа тогтоох, таслах; /2-р төслийн 27.12-оос/
- Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын байнгын хороо, Улсын Их Хурлын гишүүн, Засгийн газар, Дээд шүүх хууль санаачлах эрх эдэлнэ. /1-р төслийн 26/ → Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын байнгын хороо, Улсын Их Хурлын гишүүн, Засгийн газар хууль санаачлах эрх эдэлнэ. /2-р төслийн 28.1-ээс/
- Улсын Их Хурлын нийт гишүүний 75 хувиас доошгүй нь хүрэлцэн ирсэн бол чуулганыг хүчинтэйд тооцож, Улсын Их цаазад нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаас бусад асуудлыг чуулганд оролцсон нийт гишүүний олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ. /2-р төслийн 29.5-аас/

*Дараагийн төсөлд шилжсэнийг тэмдэглэв.

- Байнгын хороо нь Улсын Их Хурлын ажлын байгууллага мөн бөгөөд хуулийн болон бусад асуудлаар төсөл боловсруулах, санал дүгнэлт гаргах, тус тусын эрхлэх асуудлын хүрээнд Улсын Их Хурлын хянан шалгах үүргийг хэрэгжүүлэх бүрэн эрхтэй. /1-р төслийн 28-аас/
- Улсын Их Хурал уг гишүүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэх үндэслэл тогтоовол эгүүлэн татаж Улсын Дээд шүүхэд шилжүүлнэ. /2-р төслийн 31.3-аас/

ХОЁР. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч

- Ерөнхийлөгчөөр 40 нас хүрсэн, сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол улсын гурваас доошгүй үеийн уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно. /3-р төслийн 33.2-оос/
- Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг Улсын Их цааз, бусад хуулиар тодорхойлно. /2-р төслийн 37.1-ээс/
- Улсын Их Хурлын гишүүний сонгуулийг товлон зарлана; /1-р төслийн 34.1-ээс/
- Монгол улсын Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг тэргүүлнэ; /1-р төслийн 34.10-аас/
- ...улсын хэмжээнд, эсхүл нутаг дэвсгэрийн зарим хэсгийг дайны байдалд оруулж, нийгмийн дэг журам сахиулах онцгой журам тогтооно; /2-р төслийн 37.2.13-аас/
- Ерөнхийлөгчийн зарлигийг Монгол улс даяар дагаж мөрдөнө. /2-р төслийн 38.2-оос/
- Ерөнхийлөгч гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас огцорвол хэргийг зөвхөн Улсын Дээд шүүхэд шилжүүлнэ. /1-р төслийн 28-аас/
- Улсын Их Хурлын дарга энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар Ерөнхийлөгчийн үүрэг гүйцэтгэх хугацаандаа Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхээсээ түдгэлзэнэ. /4-р төслийн 37.3-аас/

ГУРАВ. Монгол Улсын Засгийн газар

- Монгол улсын Засгийн газар нь Ерөнхий сайд, гишүүдээс бүрдэнэ. Засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүний тоог Улсын Их хурал тогтооно. /1-р төслийн 41-ээс/
- ... Улсын Их Хурлын гишүүдийг шинэчилэн сонгож ээлбэсний дараа Засгийн газарт итгэх эсэхийг тухай бүр хэлэлцэж шийдвэрлэнэ. /4-р төслийн 40.1-ээс/
- Засгийн газрын гишүүн бүр үйл ажиллагаагаа Ерөнхий сайдын өмнө хариуцна. /2-р төслийн 46.3-аас/
- Засгийн газар Ерөнхийлөгчийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэх талаар явуулсан үйл ажиллагааныхаа тухай Ерөнхийлөгчид тайлагнаж байна. /3-р төслийн 41.3-аас/
- Ерөнхий сайдыг Улсын Их Хурлын зөвшөөрөлгүйгээр, Засгийн газрын гишүүнийг Ерөнхий сайдын зөвшөөрөлгүйгээр эрүүгийн хариуцлагад татах /хэргийн газар дээр баривчилсан, саатуулснаас бусад тохиолдолд/, албан үүрэгтэй нь холбогдуулан баривчлах, албадан саатуулах, цагдан хорих, нэгжих, шүүхийн журмаар захиргааны шийтгэл оногдуулахыг хориглоно. /3-р төслийн 42.3-аас/
- Улсын Их Хурал Засгийн газрыг огцруулах тухай өөрөө санаачилсан болон Ерөнхийлөгчийн санал, Ерөнхий сайдын мэдэгдлийг хүлээн авснаас хойш 15 хоногийн дотор Засгийн газрыг огцруулах эсэхийг хэлэлцэн чуулганд оролцсон нийт гишүүний олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ. /4-р төслийн 43.3-аас/
- Засгийн газрын тогтоол, захирамж нь улсын хэмжээнд хүчин төгөлдөр байна. /2-р төслийн 50.2-оос/
- Төрийн албан газрын дүрэмд түүний чиг үүрэг, эрх хэмжээ, удирдах албан тушаалтны хариуцлагыг тодорхойлсон байвал зохинө. /2-р төслийн 51.2-оос/
- Зэвсэгт хүчин, улсын аюулгүй байдлыг хангах болон цагдаагийн байгууллагын ажилтан зэрэг төрийн зарим албан хаагч намын гишүүн байхыг хуулиар хязгаарлаж болно. /4-р төслийн 46.3-аас/
- Шүүгч, цэргийн жинхэнэ албанд байгаа мэргэшсэн албан хаагч, цагдаагийн болон

дипломат ажилтан зэрэг төрийн зарим төрлийн албан хаагч намын гишүүн байх-
явдлыг хуулиар хязгаарлаж болно. /2-р төслийн 51.4-оос/

ДӨРӨВ. Шүүх эрх мэдэл

- Шүүгчдийн хараат биш байх баталгаа бол Улсын Ерөнхийлөгч мөн... /1-р төслийн 52-оос/
- ... Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг Улсын Ерөнхийлөгч тэргүүлнэ. /1-р төслийн 52-оос/
→ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг Их цаазын цэцийн Ерөнхий цэц тэргүүлнэ. /2-р төслийн 55.3-аас/
- Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл нь Үндсэн хуулийн шүүхийн ерөнхий шүүгч, Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, Улсын Их Хурлын хууль зүйн асуудал эрхэлсэн хорооны нэг гишүүн, Хууль зүйн сайд, Сангийн сайд, Ерөнхийлөгчийн хуулийн зөвлөх, хуульчдын байгууллагаас нэр дэвшүүлж илгээсэн хоёр шүүгч, хоёр хуульчаас бүрэлдэнэ. Ерөнхий зөвлөлийн дарга нь Үндсэн хуулийн шүүхийн ерөнхий шүүгч, орлогч дарга нь Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч буюу Улсын ерөнхий прокурор байна. Бүрэлдэхүүнийг Ерөнхийлөгч батална. /3-р төслийн 49.5-аас/
- Их цааз, шүүхийн тухай хуульд заасан үндэслэл, шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийн дагуу Ерөнхийлөгч огцруулах, эсхүл хүсэлтээр нь чөлөөлөхөөс бусад тохиолдолд аль ч шатны шүүхийн шүүгчийг огцруулах, өөрийн зөвшөөрөлгүйгээр өөр ажилд шилжүүлэх, тогтоосон цалинг бууруулахыг хориглоно. /4-р төслийн 55.4-оос/
- Аймаг, нийслэл, хошууны болон нутгийн бусад шүүхийн шүүгчдийг Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөр хянан хэлэлцэж шалгаруулан санал болгосноор Ерөнхийлөгч 10 жилийн хугацаагаар томилно. /2-р төслийн 56.4-өөс/
- Улсын дээд шүүхийн шүүгчдээс бусад шүүгчийн үйл ажиллагаа, мэргэжлийн түвшинг Шүүхийн ерөнхий зөвлөл 5 жилд нэг удаа хүн бүр дээр хэлэлцэж үргэлжлүүлэн ажиллах эсэх талаар дүгнэлт гаргана. /2-р төслийн 56.5-аас/
- Анхан шатны шүүх хэрэг, маргааныг хамтран шийдвэрлэхдээ иргэдийн Төлөөлөгчдийг хувийн зан байдал, боловсрол, мэргэжлээр нь шалгаруулан хуульд заасан журмаар баталсан нэрийн жагсаалтын дагуу таслах эрхтэйгээр оролцоно. /4-р төслийн 56.2-оос/
- Улсын аюулгүй байдалд хор хохирол учруулах, хуулиар хамгаалсан нууц задруулах, иргэдийн зан суртахуунд ноцтой харшлах зэрэг зарим хэргийг хаалттай таслахаар хуульд зааж болох боловч үндсэн хуулийн болон хүний салшгүй эрх, эрх чөлөөний эсрэг гэмт хэргийг заавал нээлттэй тасална. /3-р төслийн 58.2-оос/
- Монгол улсын прокурорын байгууллага нь нийгэм, иргэдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчихөөс сэргийлэн хамгаалах зорилгоор хуулийг нэг мөр хэрэглэж байгаад хяналт тавих төрийн байгууллага мөн. /3-р төслийн 60.1-ээс/
- Хууль сахиулагч нь шүүх хуралд төрийн өмнөөс яллах үүргийг гүйцэтгэнэ. /2-р төслийн 61.2-оос/
- Монгол улсын прокурорын байгууллага нь хяналтын үүргээ хэрэгжүүлэхдээ хууль ёсыг чанд сахих, хараат биш байх, зохион байгуулалтын хувьд нэгдмэл байх, зөвхөн дээд шатныхаа прокурорт захирагдах зарчмыг баримтална. /3-р төслийн 60.3-аас/

IV БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСАГ ЗАХИРГАА, НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН НЭГЖ, ТҮҮНИЙ УДИРДЛАГА

- Засаг захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэр дэх хот, тосгоныг тухайн нэгжийн төв буюу эсхүл хүн амын төвлөрсөн суурин гэж үзнэ. /4-р төслийн 61.2-оос/

- Аймаг, нийслэл, хошуу, хороо бүр хилийн цэсээр тодорхойлсон нутаг дэвсгэр, бие даасан төсөв, өөрийн мэдлийн үйлдвэрийн газар, хүн амын ахуй, нийгэм, соёлын үйлчилгээний байгууллага, нэгжүүд, засаг захиргааны албан газруудтай байна. /3-р төслийн 62.2-оос/
- Аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны хилийн цэсийг Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр Улсын Их Хурал, баг, хорины хилийн цэсийг аймаг, нийслэлийн Хурал тус тус батална. /4-р төслийн 62.2-оос/
- Аймаг, нийслэл, хошуу, хороо, баг, хорины Хурлын хуралдааны чөлөө цагт эрх, үүргийг нь тухайн Хурлаас сонгогдсон тэргүүлэгчид хэрэгжүүлнэ. Тэргүүлэгчид нь аймаг, нийслэлд дарга, дэд дарга, нарийн бичгийн дарга, гишүүдээс, хошуу, хороо, баг, хоринд дарга, нарийн бичгийн дарга, гишүүдээс бүрэлдэнэ. /4-р төслийн 63.4-өөс/
- Аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны өөрөө удирдах байгууллага нь тухайн аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны Хурал байна. /2-р төслийн 69.1-ээс/
- Аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны Хурал нь төлөөлөгчдөөс бүрдэнэ. /2-р төслийн 70.1-ээс/
- ... Хурлын гишүүнийг тухайн аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны нутаг дэвсгэрт оршин суугаа сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээр, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргаж 4 жилийн хугацаагаар сонгоно. /1-р төслийн 63-аас/
- тухайн аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн чиглэл, төсөв, түүний гүйцэтгэлийн тайланг батална; /2-р төслийн 73.1.1-ээс/
- төрийн өмчид үндэслэн шууд харъяа үйлдвэрийн газар, байгууллагын үйл ажиллагааг чиглүүлнэ; /2-р төслийн 73.1.2-ээс/
- дээд шатны байгууллагын харъяа болон улсын чанартай үйлдвэрийн газар, байгууллага хууль хэрхэн биелүүлж байгааг харьяалал харгалзахгүйгээр хянан шалгана; /2-р төслийн 73.1.3-аас/
- тухайн нутаг дэвсгэр дэх иргэдийн хоршоолол, олон нийтийн байгууллагын үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд зохицуулна. /2-р төслийн 73.1.4-өөс/
- өөрийн харъяа захиргааны байгууллага албан тушаалтны үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, тэдгээрийн тайланг хянан хэлэлцэнэ. /1-р төслийн 66.5-аас/
- Засаг захиргааны нэгж, түүний удирдлагын эрх хэмжээ, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журмыг хуулиар тогтооно. /4-р төслийн 66.4-өөс/
- Хурлын тогтоол, Засаг даргын захирамж хуульд харшилбал, Хурал, Засаг дарга өөрөө буюу дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан хүчингүй болгоно. /2-р төслийн 74.3-аас/
- Аймаг, нийслэл, хошуу, хорооны Засаг даргын ажлын алба нь тамгын газар мөн. /2-р төслийн 75-аас/
- Монголын Улсын Их хурал, Засгийн газраас шаардлагатай хэмээн үзсэн тохиолдолд өөрийн бүрэн эрхэнд хамаарах зарим асуудлыг аймаг, нийслэлийн Хурал, Засаг даргад гүйцэтгүүлэхээр шилжүүлж болно. /2-р төслийн 76-аас/
- Багийн өөрөө удирдах байгууллага бол тухайн багийн Иргэдийн Хурал мөн. Иргэдийн Хурал тухайн багийн амьдралын чухал асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэнэ. /2-р төслийн 77.1-ээс/
- Багийн өдөр тутмын ажлыг багийн Засаг дарга удирдана. Түүнийг тухайн багийн Иргэдийн хурлаас нэр дэвшүүлж хошууны Засаг дарга 4 жилийн хугацаагаар төмилнэ. /2-р төслийн 77.2-оос/
- Монгол улсын засаг захиргааны нэгж, түүний удирдлагын бүрэн эрх, чиг үүрэг, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журмыг Монгол улсын нутгийн захиргааны хуулиар тогтооно. /2-р төслийн 78.1-ээс/

V БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

- Үндсэн хуулийн шүүхийн гишүүдийн гуравны нэгийг 3 жил тутамд энэ зүйлд заасан журмаар шинэчилнэ. /3-р төслийн 51.2-оос/
- Монгол улсын Ерөнхийлөгч байсан хүн хэрэв хэрэгт холбогдон огцроогүй бол 65 нас хүртэл Улсын их цаазын цэцийн гишүүн байж болно. /2-р төслийн 63.6-аас/
- Монгол улсын Их цаазын цэц нь Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Засгийн газрын хоорондын эрх хэмжээний талаар гарсан маргааныг хянан шийдвэрлэнэ. /2-р төслийн 64.3-аас/
- Их цаазын цэц төрийн дээд байгууллагууд, дээд албан тушаалтны үйл ажиллагаанд холбогдсон бусад асуудлыг Улсын Их хурал, Ерөнхийлөгчийн хүсэлтээр хянан үзэж дүгнэлт гаргаж болно. /2-р төслийн 64.5-аас/
- Үндсэн хуулийн шүүх эрх хэмжээнийхээ асуудлыг таваас доошгүй гишүүний бүрэлдэхүүнтэй хянан хэлэлцэж, хуралдаанд оролцсон гишүүдийн дийлэнх олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ. /3-р төслийн 52.5-аас/
- ... Тэдгээрийг төр, нам, олон нийтийн бүх байгууллага, албан тушаалтан хүн бүр дагаж биелүүлэх үүрэгтэй. /3-р төслийн 53.1-ээс/
- Үндсэн хуулийн шүүхээс Үндсэн хуулийн талаар гаргасан тайлбар уул хуулийнхаа нэгэн адил хүчинтэй бөгөөд хэрэв Улсын Их Хурлын болон Үндсэн хуулийн шүүхийн тайлбар хоорондоо зөрчилдвөл Үндсэн хуулийн шүүхийн тайлбарыг дагаж мөрдөнө. /3-р төслийн 53.2-оос/

2. ӨӨРЧЛӨГДСӨН ХЭСГҮҮД

Үндсэн хуулийн төслүүд	Үндсэн хууль
II БҮЛЭГ. ХҮНИЙ ЭРХ, ЭРХ ЧӨЛӨӨ	
иргэн бүр хууль ба шүүхийн өмнө эрх тэгш байна. /2-р төслийн 19.14/	Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна. /Үндсэн хуулийн 14./
III БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ТӨРИЙН БАЙГУУЛАЛ	
НЭГ. Монгол Улсын Их Хурал	
Монгол Улсын Их Хурал нь нэг танхимтай байнгын ажиллагаатай байх бөгөөд 75 гишүүнээс бүрдэнэ. /2-р төслийн 23.1/	Улсын Их Хурал нэг танхимтай, далан зургаан гишүүнтэй байна. /Үндсэн хуулийн 21.1/
Улсын Их Хурлын гишүүнээр Монгол улсын 30 нас хүрсэн иргэнийг сонгож болно. /3-р төслийн 21.3/	Улсын Их Хурлын гишүүнээр Монгол Улсын 25 нас хүрсэн, сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгоно. /Үндсэн хуулийн 21.3/
Улсын Их Хурал бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж нийт гишүүний гуравны хоёроос доошгүй нь үзсэнээр буюу Ерөнхийлөгчийн санал болгосноор өөрөө тарах шийдвэр гаргаж болох боловч ээлжит бус сонгуулиар шинэ сонгогдсон Улсын Их Хурлын гишүүд тангараг өргөтөл бүрэн эрхээ эдэлнэ. /4-р төслийн 22.2/	Улсын Их Хурал бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж нийт гишүүний гуравны хоёроос доошгүй нь үзсэнээр буюу эсхүл мөнхүү шалтгаанаар Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлын даргатай зөвшилцөн санал болгосноор өөрөө тарах шийдвэр гаргаж болно. Ийнхүү тарах шийдвэр гаргасан бол шинэ сонгогдсон гишүүдээ тангараг өргөтөл Улсын Их Хурал бүрэн эрхээ эдэлнэ. /Үндсэн хуулийн 22.2/
• Монгол Улсын Их Хурлын даргын бүрэн эрхийн хугацаа 6 жил байна. /2-р төслийн 26.2/ • Улсын Их Хурлын дарга, дэд дарга, нарийн бичгийн даргын бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил байх бөгөөд тэднийг хуульд заасан үндэслэлээр хугацааны нь өмнө чөлөөлж, огцруулж болно. /3-р төслийн 24.2/ • Улсын Их Хурлын дарга, дэд даргын бүрэн эрхийн хугацаа 3 жил байх хийгээд хуульд заасан үндэслэлээр хугацаанаас нь өмнө чөлөөлж, огцруулж болно. /4-р төслийн 24.2/	2. Улсын Их Хурлын дарга, дэд даргын бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил байх бөгөөд хуульд заасан үндэслэлээр хугацаанаас нь өмнө чөлөөлж, огцруулж болно. /Үндсэн хуулийн 24.2/

Улсын Их Хурлын гишүүдийн олонхийн шаардсанаар, эсхүл Ерөнхийлөгчийн болон Улсын Их Хурлын даргын санаачилгаар ээлжит бус чуулган хийж болно./3-р төслийн 27.3/	Улсын Их Хурлын гишүүдийн гуравны нэгээс дээшхийн шаардсанаар, эсхүл Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын даргын санаачилгаар ээлжит бус чуулган чуулж болно. /Үндсэн хуулийн 27.3/
Улсын Их Хурлын нийт гишүүний 75 хувиас доошгүй нь хүрэлцэн ирсэн бол чуулганыг хүчинтэйд тооцож, ~~Улсын Их цаазад нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаас бусад~~ асуудлыг чуулганд оролцсон нийт гишүүний олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ. /2-р төслийн 29.5/	Үндсэн хууль, бусад хуульд өөрөөр заагаагүй бол Улсын Их Хурлын нийт гишүүний дийлэнх олонхи нь хүрэлцэн ирснээр чуулганыг хүчинтэйд үзэж, чуулганд оролцсон нийт гишүүдийн олонхийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. /Үндсэн хуулийн 27.6/

ХОЁР. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч

- Ерөнхийлөгчөөр 40 нас хүрсэн, сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол улсын ~~гурваас доошгүй үеийн~~ уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно./3-р төслийн 30.2/ - Ерөнхийлөгчөөр 50 нас хүрсэн, сүүлийн 5-аас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол Улсын уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно. /4-р төслийн 30.2/	Ерөнхийлөгчөөр 45 нас хүрсэн, сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол Улсын уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно. /Үндсэн хуулийн 30.2/
Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид нэгжээд хүний нэр дэвшүүлнэ /4-р төслийн 31.2/	Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ. /Үндсэн хуулийн 31.2/
Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн хэн нь ч ийнхүү сонгогчдын олонхийн санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг 2 дахь шатны сонгууль буюу Улсын Их Хуралд оруулан хэлэлцэж чуулганд оролцсон гишүүдийн саналыг нууцаар хураана. /4-р төслийн 31.5/	Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн хэн нь ч ийнхүү сонгогчдын олонхийн санал аваагүй бол анхны санал хураалтад оролцсон нийт сонгогчийн хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг дахин санал хураалтад оруулна. /Үндсэн хуулийн 31.5/
Улсын Их Хурлын чуулганд оролцсон нийт гишүүний олонхийн санал авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон хэмээн үзнэ. /4-р төслийн 31.6/	Дахин санал хураалтаар сонгуульд оролцсон нийт сонгогчийн олонхийн санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана. /Үндсэн хуулийн 31.6/
Ерөнхийлөгч өргөсөн тангаргаасаа няцаж Улсын Их цааз, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг зөрчвөл Улсын Их цаазын цэцийн дүгнэлтийг үндэслэн Улсын Их Хурал шүүн хэлэлцэж чуулганд оролцсон нийт гишүүний гуравны хоёроос доошгүйн саналаар түүнийг огцруулж болно /2-р төслийн 39.2/	Ерөнхийлөгч тангаргаасаа няцаж Үндсэн хууль, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг зөрчвөл Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийг үндэслэн Улсын Их Хурлаар хэлэлцэж чуулганд оролцсон нийт гишүүний дийлэнх олонхийн саналаар огцруулна. /Үндсэн хуулийн 35.2/

ГУРАВ. Монгол Улсын Засгийн газар

Засгийн газрын бүрэн эрхийн хугацаа 6 жил байна. /4-р төслийн 40.1/	Засгийн газрын бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил байна. /Үндсэн хуулийн 40.1/
Ерөнхий сайд, эсхүл Засгийн газрын гишүүдийн гуравны нэг нь нэгэн зэрэг огцорвол Засгийн газар бүрэлдэхүүнээрээ огцорно /2-р төслийн 48.2/	Ерөнхий сайд, эсхүл Засгийн газрын гишүүдийн тэн хагас нь нэгэн зэрэг огцорвол Засгийн газар бүрэлдэхүүнээрээ огцорно./Үндсэн хуулийн 43.2/
Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрыг огцруулах тухай санал гаргавал Улсын Их Хурал санаачилгаараа хэлэлцэж болно. /4-р төслийн 43.3/	Улсын Их Хурлын гишүүдийн дөрөвний нэгээс доошгүй нь Засгийн газрыг огцруулах тухай саналыг албан ёсоор тавьбал Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэнэ. /Үндсэн хуулийн 43.4/

ДӨРӨВ. Шүүх эрх мэдэл	
Шүүхийн үндсэн тогтолцоо Их цаазын цэц, Улсын дээд шүүх, аймаг, нийслэлийн шүүх, хошуу, хорооны шүүхээс бүрдэх... /4-р төслийн 48.1/	Шүүхийн үндсэн тогтолцоо Улсын дээд шүүх, аймаг, нийслэлийн шүүх, сум буюу сум дундын, дүүргийн шүүхээс бүрдэх... /Үндсэн хуулийн 48.1/
- Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч болон шүүгчийг Улсын Их Хурал танилцуулан зөвшөөрөлцсөнөөр Улсын Ерөнхийлөгч хугацаагүй томилно /1-р төслийн 53/ - Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч болон шүүгчдийг Улсын Их Хурал танилцуулан зөвшөөрөлцсөнөөр Ерөнхийлөгч 12 жилийн хугацаагаар томилно. /2-р төслийн 56.2/ - Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч болон шүүгчдийг Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс Улсын Их Хуралд танилцуулан зөвшөөрөлцсөнөөр, бусад шүүхийн шүүгчдийг Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн санал болгосноор тус тус Ерөнхийлөгч томилно. /2-р төслийн 55.2/	Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс Улсын дээд шүүхийн шүүгчдийг Улсын Их Хуралд танилцуулснаар, бусад шүүхийн шүүгчдийг Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн санал болгосноор тус тус Ерөнхийлөгч томилно. Ерөнхий шүүгчийг Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор гишүүдийнх нь дотроос зургаан жилийн хугацаагаар Ерөнхийлөгч томилно. /Үндсэн хуулийн 51.2/
- Улсын Дээд шүүхийн шүүгчээр хууль зүйн дээд боловсролтой, шүүн таслах ажлын дадлага бүхий 30 нас хүрсэн, Монгол Улсын иргэнийг томилж болно /2-р төслийн 56.3/ - Улсын Дээд Шүүхийн шүүгчээр хууль зүйн дээд боловсролтой, 10-аас доошгүй жил шүүн таслах ажил эрхэлсэн, 35 нас хүрсэн, бусад шүүхийн шүүгчээр хууль зүйн боловсролтой, 3-аас доошгүй жил хууль хамгаалах байгууллагад мэргэжлээрээ ажилласан, 25 нас хүрсэн, Монгол улсын иргэнийг томилж болно. /3-р төслийн 55.3/	Хууль зүйн дээд боловсролтой, мэргэжлээрээ арваас доошгүй жил ажилласан, Монгол Улсын гучин таван нас хүрсэн иргэнийг Улсын дээд шүүхийн шүүгчээр; хууль зүйн дээд боловсролтой, гурваас доошгүй жил мэргэжлээрээ ажилласан, Монгол Улсын 25 нас хүрсэн иргэнийг бусад шүүхийн шүүгчээр томилж болно. /Үндсэн хуулийн 51.3/
- Улсын Ерөнхий хууль сахиулагчийг Монгол улсын Ерөнхийлөгч, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлтэй зөвшилцсөнөөр 6 жилийн хугацаатайгаар томилно. /2-р төслийн 61.3/ - Прокурорын байгууллагыг Улсын Ерөнхий прокурор тэргүүлэх бөгөөд түүнийг Ерөнхийлөгчийн саналаар Улсын Их Хурал, Ерөнхий прокурорын орлогч нарыг түүний саналаар Ерөнхийлөгч, доод шатны прокурорыг Улсын Ерөнхий прокурор тус тус 6 жилийн хугацаагаар томилно. /3-р төслийн 60.4/	Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогч нарыг Улсын Их Хуралтай зөвшилцөн Ерөнхийлөгч 6 жилийн хугацаагаар томилно. /Үндсэн хуулийн 56.2/
IV БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСАГ ЗАХИРГАА, НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН НЭГЖ, ТҮҮНИЙ УДИРДЛАГА	
Монгол улсын нутаг дэвсгэр нь засаг захиргааны хувьд аймаг, нийслэлд, аймаг нь хошуудад, хошуу нь багт, нийслэл нь хороодод , хороод нь хоринд хуваагдана./3-р төслийн 61.1/	Монгол Улсын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг, нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг нь хороонд хуваагдана./Үндсэн хуулийн 57.1/

Засаг даргыг тухайн аймаг, нийслэл, хошуу, хороо, баг, хорины Хурлаас нэр дэвшүүлж, аймаг, нийслэлийн Засаг даргыг Ерөнхий сайд; хошуу, хорооны Засаг даргыг харьяалах аймаг, нийслэлийн Засаг дарга; баг, хорины Засаг даргыг харьяалах хошуу, хорооны Засаг дарга тус тус 3 жилийн хугацаагаар томилно. /4-р төслийн 64.2/	Засаг даргыг тухайн аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хорооны Хурлаас нэр дэвшүүлж, аймаг, нийслэлийн Засаг даргыг Ерөнхий сайд; сум, дүүргийн Засаг даргыг харьяалах аймаг, нийслэлийн Засаг дарга; баг, хорооны Засаг даргыг харьяалах сум, дүүргийн Засаг дарга тус тус дөрвөн жилийн хугацаагаар томилно. /Үндсэн хуулийн 60.2/
Ерөнхий сайд буюу аймаг, нийслэлийн Засаг дарга тухайн нэгжийн Засаг дарга нь тухайн нэгжийн Засаг даргад нэр дэвшигчийг ёсоор болгон томилохоос татгалзвал дээр заасан журмаар дахин нэр дэвшүүлж томилох бөгөөд энэ хугацаанд аймаг, нийслэлийн Засаг даргын үүргийг Ерөнхий сайдын томилсон төлөөний сайд, хошуу, хорооны Засаг даргыг зохих аймаг, нийслэлийн Засаг даргын томилсон төлөөний түшмэл гүйцэтгэнэ. /2-р төслийн 71.4/	Ерөнхий сайд буюу дээд шатны нэгжийн Засаг дарга <u>доод шатныхаа</u> нэгжийн Засаг даргад нэр дэвшигчийг томилохоос татгалзвал энэ зүйлийн <u>2 дахь хэсэгт</u> заасан журмаар дахин нэр дэвшүүлж томилтол өмнөх Засаг дарга бүрэн эрхээ хэвээр хадгална. /Үндсэн хуулийн 60.3/

V БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

- Монгол улсын Их цаазын цэц 7 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байна. Их цаазын цэцийн 3 гишүүнийг Улсын Их Хурал, 3 гишүүнийг Ерөнхийлөгч, 1 гишүүнийг Улсын дээд шүүх тус тус томилно. Улсын Их цаазын цэцийн гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа 9 жил байна. /1-р төслийн 72/ - Монгол улсын Их цаазын цэц 6 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байна. Их цаазын цэцийн 2 гишүүнийг Улсын Их Хурал, 2 гишүүнийг Ерөнхийлөгч, 2 гишүүнийг Улсын дээд шүүх тус тус 9 жилийн хугацаагаар томилно. /2-р төслийн 62.2/ - Үндсэн хуулийн шүүх нь 9 гишүүнээс бүрэлдэнэ. Үндсэн хуулийн шүүхийн 3 гишүүнийг Улсын Их Хурал, 3 гишүүнийг Ерөнхийлөгч 3 гишүүнийг Улсын дээд шүүх тус тус 9 жилийн хугацаагаар томилно. /3-р төслийн 50.1,2/	Үндсэн хуулийн цэц есөн гишүүнээс бүрдэнэ. Тэдгээрийн гурвыг Улсын Их Хурал, гурвыг Ерөнхийлөгч, гурвыг Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Улсын Их Хурал зургаан жилийн хугацаагаар томилно. /Үндсэн хуулийн 65.1/
---	--

VI БҮЛЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

Монгол улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийг Улсын Их Хурлын чуулганд оролцсон нийт гишүүний нааяс доошгүй хувийн саналаар батална. /3-р төслийн 69.1/	Үндсэн хууль, түүнд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийг Улсын Их Хурлын нийт гишүүний дөрөвний гурваас доошгүйн саналаар батална. /Үндсэн хуулийн 69.1/
--	---